

HOGYAN DERÍTETTE FEL JORDÁN TAMÁS AZ 1577. ÉVI BRÜNNI JÁRVÁNY OKÁT?

Dr. Kemenes Pál

orvos, orvostörténet kutató, társadalomorvostan szakorvos

"Dermesztő télvíz idején, azon a napon, amikor a nap a bak jegyébe lépett s a nép a Luca napját ülte, két héttel a Megváltó születése napja előtt, az Úr 1577. esztendejében történt, hogy mindazok, akik a fürdő meleg kamrájába (hypocaustum vel laconicum) léptek, ott bőrüket scarifikáltatták és rája köpölyöket rakattak, s szóban forgó betegség által meg lettek támadva." ¹ Mindez Brünn városában történt a Zsidókapun túli Zöld fürdőben. Mi is volt ez a szóban forgó betegség? Nos, ezt kutatta Kolozsvári Jordán Tamás aki, akkoron már hét éve mint primus medicus publicus Moraviae működött a városban.

Munkájának eredményeit 1578-ban közrebocsátotta és az írása iránti élénk érdeklődés további két kiadást tett szükségessé (1580 és 1583). Már, könyvének címe elárulja, mire jutott a brünni betegséggel kapcsolatban. Az első oldalon az alábbiak olvashatók.: Thomae Jordani Medici, luis novae in Moravia exortae descriptio. Tehát egy újfajta syphilis endemia kitöréséről tudósít.

A továbbiakban sorra vesszük azokat a tapasztalati tényeket, elméleti megfontolásokat és ezek összefüggéseit, amelyeket a betegség azonosításához Jordán felhasznált, hogy ezúton bepillantást nyerjünk egy XVI. századi orvos gondolatmenetébe.

Kezdjük mindjárt azzal, hogy kizárólag az előjáróban már említett fürdőben köpölyözötteken jelentkeztek a betegség tünetei, mégpedig nyolc naptól 1 hónapig tartó latencia után. Jordán 80 városi betegről tudott. A vidéki lakosság körében azonban jóval magasabbra becsülte a fertőzöttek számát.

A brünni járvány halálesetet elvértve okozott, a kór gyors fatális kimenetével nem kellett számolni. A propagáció hiánya és a halálesetek kis száma volt az a két legfontosabb járványtani érv, amik alapján Jordán kizárta a brünni kórt a pestilens betegségek köréből.

Az egyértelmű volt számára, hogy a betegséget okozó anyag a fürdőből származott. Az egy fókuszról kiinduló gyorsan tömeges méretűvé váló de, nem propagálódó betegség megjelenése a mérgezés lehetőségét vetette fel. A mérgező (venenum) gennyedés nélkül, tovább nem terjedő módon idéz elő halált, és elsősorban a szívet támadja meg. Ezzel szemben a brünni betegség a májat támadta meg, és gennyedéssel járt, mint a contagium.

Ilyenformán a megbetegedések oka olyan contagium lehetett, melyből hiányzott a másokra való áttérjedés képessége. Ez a megállapítás Jordán tanulmányának kulcsa. Azt a fogalmi tisztázatlanságot tükrözi ami, a járvány kiindulásának megállapításánál félrevezette.

Az alábbi módon magyarázta a járvány keletkezését: a contagium fogalmából magából adódik, hogy a járvány embertől indulhatott ki azaz, a fürdőbe syphilist hurcoltak be. A betegek a *"kór csíráit a gőzzel szétárasztották, annak levegőjét leheletükkel és kipárolgatásukkal vagy pedig szomszédaikat érintkezés révén megfertőzték"* ².

A betegség azonban soha, még családi együttélés keretein belül sem propagálódott. Jordán kezében ott volt a kulcs, hogy megoldja a kérdést. Ugyanis, mint írta, csak a köpölyözöttek kapták meg a betegséget, *"akik tehát a luest úgyszólván mint éket verették"*

magukba" ³.

Mi vezette félre Jordánt? A contagium fogalmának értelmezése. Választania kellett, hogy az emberről emberre terjedés a döntőbb mozzanata a fogalomnak vagy az, hogy a rothadás, genny okozza a contagiumot. Az epidemiologiai jellegű értelmezés mellett döntött és ezért adott hitelt a köpölyözésnél használatos eszközök „immun” voltának.

A fertőzést továbbadó tényezők köréből Jordán az eliminatív indukció módszerének segítségével sorra kizárta a fürdő épületét, vizét, gőzét, berendezési tárgyait, a köpölyözéshez használt eszközöket és mindent ami gyanúba kerülhetett. Azonban, a módszer és ezt ő maga is jól tudta, mit sem mond a felülmaradt hipotézis igazságáról. Ráadásul ez esetben elfogadható magyarázat sem maradt hiszen, contagium-felfogásának megfelelően értelmezte megfigyeléseit és minden tárgyi közvetítőt kizárt.

A tapasztalati tények és az általa használt contagium-értelmezés közötti ellentmondás feloldására szolgált alábbi okfejtése: *"vagy a csírák virulenciája nem volt elég erős ahhoz, hogy oly rövid idő alatt valamennyi egyénre hatni bírjon, vagy pedig egyes egyéneknek nem volt meg a contagiummal szemben a kellő ellenállóképessége"* ⁴. Ez utóbbiak voltak a köpölyözöttek. Jordánt e kérdéskör megoldásánál a fogalmi reflexió elmaradása, beállítódottsága vezette tévútra.

A betegség azonosításakor a következőképpen járt el. A brünni betegség és a syphilis jellemzőit összevetve megállapította, hogy a tünetek összessége és a betegség megjelenése hasonlatos a syphilishez. A két kór fertőzési kapujában és némely tünetében talált eltérések Jordánt rövidebb-hosszabb differenciáldiagnosztikai és kórtörténeti fejtegetésekre indította.

Györi Tibor tanulmányában megállapította, hogy *"az összes tradicionális orvosi ismereteket, a tudományos apparátus egész közkincsét, mindent felvonultat saját maga azon feltevése ellen, hogy a brünni járvány nem syphilis volt"* ⁵. Ez, egy indirekt retorikus igazolása Jordán praekoncepciójának, ti. hogy a járvány syphilis volt. Egyúttal annak a ma is élő, bár jó szívvvel nem ajánlható gyakorlatnak miszerint, a kezelés hatásossága utólag igazolja a diagnózist. Jordán ugyanis ellenérvei felsorakoztatása és megdőlése után jelentette ki: *"mindezek dacára mégiscsak a syphilishez kell számítani a brünni betegséget mivel, ugyanazokra a szerekre gyógyult ez is, aminőkkel amazt szokás gyógyítani"* ⁶.

Jordán a post hoc, ergo propter hoc elvben találta meg azt az elfogadható magyarázatot, aminek segítségével a két betegség azonosságát megállapíthatta. Ezen elv rendező ereje tette számára akcidentálissá a tünetek egy részének és a primaer affectio helyének különbözőségét, és vezette ahhoz a felismeréshez, hogy a brünni betegség extragenitális syphilis járvány volt.

Tehát, akárcsak a fertőző forrás keresésekor, a betegség meghatározásának esetében is egy praeconceptio vezette vizsgálódásait.

Érdekes, és a korra jellemző paradoxon, hogy egyrészt a definíciókhoz való ragaszkodás párosul a szigorú következetességgel alkalmazott indukcióval másrészt, a tapasztalt orvos egyszerű praktícizmusa, a retorikus érvelés és szépen szólás burkában kerül kifejtésre.

Jordán írásának egészét tekintve feltűnik, hogy nem találta meg azt a szellemi műveletet, ami feloldotta volna a klasszikus definíciókból kiinduló rendszerező szemlélet és az empiria közötti ellentmondást. A megoldás a már említett fogalmi reflexió azaz, a fogalmaknak a tapasztalat tényeihez igazított átalakítása lett volna.

A XVI. század második felére jellemző folyamat a metafizikus elképzelésekből levezetett szaktudományos fogalmak revíziója, azok új tartalommal való megtöltése és új, a kor tudásának megfelelő fogalmak képzése.

A bemutatott syphilis traktátus híven tükrözi e folyamat nehézségeit és a századvég orvosi gondolkodását.

*Jordás Tamás életútja*¹

1539-ben Kolozsvárott születet. Orvosi tanulmányait 1555-ben Wittenberg-ben kezdte, majd Párizsban folytatta. Itt bölcészettel is foglalkozott, Turnebus és Carpentarius, kora kiemelkedő klasszika-filológusai voltak tanárai. 1560-ban Montpellier nagy hírű orvosi egyetemén Rondelet és Joubert előadásait hallgathatta. A természet gyógyító erejébe vetett hit, e dél-francia iskola hatása Jordán orvosi gondolkodásában.

Gessner Konráddal 1562-ben svájci tartózkodása idején került kapcsolatba. E neves orvos-polihisztor oltotta be a balneológia iránti érdeklődéssel és segítségével mélyítette el botanikai és zoológiai ismereteit. Svájcból Olaszországba utazott és Padua, Bologna, Pisa, Róma egyetemeit látogatta. Csak az érdekesség kedvéért néhány, neves tanárai közül: Tincavela, Cardanus, Eustachius. Rómában 1565-ben avatták orvosdoktorrá. A következő év elején Bécsben nostrificatiós disputatiót tartott és elnyerte a császári orvosok (Alexandrius, Crato von Krafftheim, Parthinus, Biesius) támogatását is.

1566 nyarán, amikor II. Miksa császár II. Szolimán ellen készülődött Jordán tábort orvosi hivatalt vállalt. A táborban járvány tört ki, amit későbbi tanulmányában mint "*lues pannonica*"-t írt le. Viszonya a bécsi fakultással fokozatosan megromlott, és 1569-ben Brünmben telepedett le. 1570-ben Prágában találkozott II. Miksa császárt az országgyűlésre kísérő barátjával, Crato von Krafftheimmel. Molnár Béla valószínűsíti, hogy a császár betegágyánál Crato von Krafftheimmel közösen tartott consiliumnak szerepe lehetett abban, hogy Jordán nemességet kapott.

1570-ben Morvaország első protomedicusa lett. Két évvel később megnősült, majd a következő években a morva lovagok rendjében fogadta az olmützi országgyűlés.

1575-ben gondozásában jelent meg Dubravius cseh krónikájának javított új kiadása. *Pestis phaenomena* című Frankfurtban 1576-ban megjelent nagyszabású művének egy fejezetében *De lue Pannonica*, összegezte tábort orvosi tapasztalatait. 1578-ban Frankfurtban adta ki a brünni járványról az előbbieken bővebben tárgyalt művét *Luis novae in Moravia exortae descriptio* címmel. A későbbi kiadások Jordán barátjának, Dudith Andrásnak, kora kiemelkedő magyar humanistájának javaslatára *Brunnogallicus, seu luis novae...* címmel jelentek meg. 1581-ben jelent meg Jordán nagy balneológiai munkája, ekkor még csak cseh nyelven. Címe magyarul: *Könyv a morvaországi gyógyító és meleg vizekről*. Ennek latin nyelvű változata 1585 januárjában készült el (*De Aquis Medicatis Moraviae Commentariolus*). Megjelenését (1586) Jordán már nem érthette meg, 46 éves korában 1585 február 6-án halt meg.

Jordán természetesen nem tudta gyógyítani a syphilit. A gyógyulást egyes tünetek megszűntével azonosította és ezek alapján állította, hogy ugyanazon szerekre gyógyult tehát, azonos betegség a genitális és az extragenitális syphilis.

IRODALOM

1. *Jordán Tamás: Luis novae in Moravia exortae descriptio. Frankfurt 1880, p. 11 (továbbiakban: Jordán) fordítás: Győri Tibor: Kolozsvári Jordanus Tamás és a*

- morbus Brunogallicus (1577). Az Orvosi Hetilap Tudományos Közleményei. Bp. 1912. LVI. évf. klny. p. 6. (továbbiakban Győry).*
2. *Jordán p. 87, Győry p. 15.*
  3. *Győry p. 16.*
  4. *Jordán p. 96. Győry p. 16.*
  5. *Győry p. 17.*
  6. *Jordán p. 66, Győry p. 12.*
  7. *Molnár Béla: Kolozsvári Jordán Tamás a 400 éves balneologus. Gyógyászat. 1939. 79-81. évf. p. 373-375, 386-388, 405-407, 419-422. – és Magyary-Kossa Gyula: Magyar Orvosi Emlékek II. p. 117-121.*

**Megjelent: Dr. Kemenes Pál: Hogyan derítette fel Jordán Tamás az 1577. évi brünni járvány okát?
Ovosi Hetilap 131. (1990) 44. 2438-2440.**

Valamennyi dokumentum szerzői és egyéb jogai a szerző tulajdona. Valamennyi dokumentum csak és kizárólag magán célra, változtatás nélkül másolható a szerzőre és a forrásra történő pontos hivatkozással. Minden más terjesztési és másolási mód és forma esetében a szerző engedélyét kell kérni. A szerzőre és a forrásra való pontos hivatkozást és az engedélyt a dokumentumban mindig fel kell tüntetni és annak mindig benne kell maradnia a dokumentumban. A dokumentumok és azok részletei a szerző és a forrás pontos megjelölése nélkül még parafrázisként sem idézhetők és semmilyen célra fel nem használhatók. A dokumentumokkal kapcsolatos jogokról az 1999. évi LXXVI. törvény A szerzői jogról, továbbá a 2001. évi LXXVII. törvény a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény módosítása megfelelő szakaszai rendelkeznek.

Dr. Kemenes Pál: Orvostörténeti publikációk